

Лідія Ходанич,

ORCID iD 0000-0002-1802-5228

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії і методики професійної освіти

та інноваційних технологій

Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти

вул. А. Волошина, 35, 88000, м. Ужгород, Україна

khodanich@ukr.net

ПОЕТИЧНА ПЕДАГОГІКА ДМИТРА КРЕМЕНЯ В РАКУРСІ АРХЕТИПНОГО СВІТОСПРИЙМАННЯ

Стаття присвячена проблемі формування духовного світу особистості засобами поезії. Автор окреслив архетипи колективного несвідомого, що використовує поет як енергетичні утворення, здатні впливати на читача, створюючи активну матрицю формування національної свідомості та етнічної ментальності. З цією метою здійснено аналіз поезії різних років на основі концепції оптимальної організації літературного твору. Особливо зацентровано на семантиці кольору та когнітивних дихотоміях.

Досліджено, як поет розвиває усталені стереотипи колективного сприйняття, «нарошуючи» нюанси зв'язків із новим, індивідуальним, баченням. У процесі аналізу поетичної творчості Д. Кременя виявлено, що архетипи колективного несвідомого водночас із виховними константами є домінантами, що оприявнюють національну ідентичність на текстуальному рівні і виконують виховну функцію засобами поетичної педагогіки на основі християнських моральних цінностей та ідей гуманізму й естетизації буття. Уперше здійснено спробу вибудувати цілісну систему архетипів колективного несвідомого у поезії Д. Кременя як засобу формування національно свідомої особистості.

***Ключові слова:** архетипи колективного несвідомого; виховний потенціал; поезія Дмитра Кременя; поетична педагогіка.*

©Ходанич Л. П., 2023

Вступ. Поетична педагогіка – термін, який у науковий обіг увів професор і поет С. І. Жупанин наприкінці ХХ ст. щодо виховання та навчання засобами поезії, хоча сам процес, не означений терміном, відомий здавна. Як уважають, поезія – «ключ» до душі з її специфічним світосприйманням через ірреальне, шлях до нестандартного засвоєння знань, через естетизацію дійсності, творчу уяву; вона – джерело ментальності нації, її поетичні засоби дозволяють без бар'єрів спілкуватися через «дверцята емоцій», навчати і виховувати. Поетична педагогіка виступає традиційним складником народної педагогіки та співвідносна з педагогічною психологією, особливостями віку

реципієнта (Педагогічна енциклопедія Закарпаття, т. II, 2022).

Погоджуємось із думкою, що у школі «вивчення художніх текстів має здійснюватися з виходом на культурологічну парадигму, світоглядну й поняттєву системи мислення сьогочасного учня» (Кононенко В. І., 2016, с. 53), що висуває перед педагогічною наукою вимогу вишукувати цікаві імена та тексти загальнонаціонального звучання, наділені особливою силою впливу, віднаходити нестандартні підходи до вивчення літератури. Пошук дієвих засобів національно-патріотичного виховання на основі духовно-етичного підходу – нині одна з вагомих методичних проблем, у її

ракурсі варто розглянути поезію Дмитра Кременя, дослідивши її з погляду виховних можливостей.

Постановка проблеми. Важко не погодитись із думкою про те, що «одне із важливих завдань виховання в сучасному і майбутньому полягає в тому, щоб допомогти молоді усвідомити цінність культурної спадщини своєї країни, нації, національності» (Лактіонова Г. М., 2005, с. 2–3), і національна література – один із вагомих засобів у цьому процесі. Однак педагогічний аспект явища потребує докладнішого дослідження як щодо теоретичних узагальнень та компаративних підходів, так і щодо творчості конкретного поета. **Мета** нашого дослідження – виявити енергетичні утворення архетипів колективного несвідомого в поетичних творах Дмитра Кременя, а **завдання** – а) окреслити специфіку поетового слова як інструментарію формування моральних, культурних та естетичних цінностей; б) дослідити можливість застосування поезії Дмитра Кременя як своєрідної матриці формування національної свідомості та етнічної ментальності в освітньому процесі.

Аналіз досліджень і публікацій. В Україні та світі на цей час здійснена значна кількість досліджень, що стосуються літератури як феномену творення духовного світу людини та суспільства, виховної функції художнього слова. Заслужують на увагу, зокрема думки Х. Ортеги-і-Гассета, який уважав поезію філософією майбутнього, Т.-С. Еліота та М. Гайдеггера, які доводили визначну роль поезії в розвитку свідомості людства та самоідентичності особистості (поезія розвиває, збагачує «мову» індивіда, народу та людства, долучає до колективних духовних скарбів), Г. С. Сковороди та Ж.-П. Сартра, які головним у житті особистості вважали свободу, зокрема у виборі, що виражається і в слові та творчості. Імпонують думки В. О. Сухомлинського, Ш. О. Амонашвілі, І. Д. Беха та ін. про духовність у процесах розвитку людини, особливо «ідея етичного одухотворення навчального матеріалу» І. Д. Беха (Бех І. Д., 2013), а також теорія

архетипів колективного несвідомого як енергетичних утворень глибин людської психіки, що здатні передавати засобом слова енергію або дух (К. Г. Юнг, Н. Фрай). Цікавою з огляду на дослідження поліфонічної поезії Дмитра Кременя є думка М. Гайдеггера про те, що поет своїм талантом проникає в таїну того, чого не може досягнути людський розум; у павутинку відношень між словом і річчю, яку воно називає. Варті уваги непересічні наукові пошуки Г. Д. Клочка про «функціонування літературного твору як генератора художньої енергії – енергії особливої, виключно цінної і вкрай важливої для людства бодай тому, що вона наділена ошляхетнюючим впливом краси» (Клочек Г. Д., 2011, с. 16). Важливими є також зауваги та напрацювання літературознавців і поетів щодо аналізу творчого набуtku Дмитра Кременя (В. О. Базилевський, Ю. І. Ковалів, Т. Д. Кремінь, Л. А. Назаренко, І. М. Чендей та ін.), на які спираємось у своєму дослідженні. Беручи до уваги назване вище, робимо спробу окреслити цілісну систему одухотвореного пізнання засобом красного слова – «золотого письменна» (Д. Д. Кремінь), без чого, вочевидь, неможливо визначити виховні константи художнього слова як енергетичної матриці національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, архетипи є апіорними найзагальнішими схемами уявлень, що містяться в колективному несвідомому і поєднують колективне та індивідуальне, загальнолюдське та етнічне, набуте та спадкове, реальне та ідеальне у творчому процесі. Як першообрази, вони структурують людський досвід, визначають стереотипні культурні реакції, можуть поєднувати окремі прояви людського духу в цілісне соціокультурне буття. У людській психіці К. Г. Юнг (Юнг К. Г., 2001) розрізняв два шари несвідомого: особисте, чи індивідуальне несвідоме, що набуває змістового наповнення з досвіду окремої людини, та колективне, уміст якого є спільним для всіх. Цим умістом і є архетипи, які успадковуються, активізуючись у свідомості. На думку К. Г. Юнга, цінність

архетипів полягає в тому, що вони нумерозні – здатні захоплювати, навіювати. Саме ця риса і робить першообрази позастильовим і позачасовим, а значить, вічним явищем, чинником, що зумовлює вплив мистецтва на людину. Завдяки архетипам у людині будь-якої епохи є архаїчні уявлення і відбувається формування особистості – носія культури та національних особливостей.

Як найзагальніші схеми творчих уявлень, архетипи є фундаментальними матрицями духовності. Вони впливають на соціальне життя, лежать в основі художніх структур, є джерелами наймогутніших ідей – естетичних, релігійних, наукових, філософських, етичних. Усі формотворення духовної культури можна визначити як відтворення архетипів, прадавніх форм, що актуалізуються в естетичному процесі. Відтворення архетипних образів, уважав К. Г. Юнг, значно підвищує художню цінність твору, оскільки долучає реципієнта до вічних істин (Юнг К. Г., 2002). Вочевидь, творчість поета національного рівня – середовище архетипів колективного несвідомого, однак, як нам доводилося неодноразово переконуватись у процесі досліджень, поет – ще й першовідкривач, він, крім усього іншого, перебуває у постійному процесі своєрідного «переплавлення істин», тобто він «видозмінює» навіть архетипну систему колективного несвідомого.

Свого часу ми зробили спробу вибудувати концепцію виховних констант як своєрідної свідомісної сітки національної ментальності та культури, що складається з ідей та цінностей, у якій скріплювальна роль відводиться архетипам-символам, що так само є енергетичними «колодязями», які зв'язують свідоме та глибини несвідомого в уявленнях і діях особистості (Ходанич Л. П., 2020). На основі застосування концепції виховних констант, ієрархія яких базується на відомій «піраміді потреб» А. Маслоу, можна розкрити виховну функцію мистецького твору як засобу соціалізації, пояснити його «магію впливу» на реципієнта через призму

життєвого досвіду тощо. Однак у процесі спостереження над поетичним словом ми неодноразово переконувались у тому, що навіть насичений архетипами-символами та виховними константами твір не завжди виконує місію «великого слова»: важлива також роль форми. Погоджуємось із думкою Г. Д. Клочека, що «художній твір розкриває свої енергетичні спроможності настільки, наскільки дозволяє йому його художня організація» (Клочек Г. Д., 2011, с. 17), тому в досконаліх із погляду форми творах енергетична сутність більша.

Оглянемо, як організовано поетичну спадщину Дмитра Кременя з боку архетипів колективного несвідомого.

Архетип Роду насамперед пов'язаний із культом пращурів – косарів, садівників, що «чесно» (за архаїчними законами гір, писаними жорсткою потребою виживання) живуть у карпатським селі. Цей архетип зближує у згадці про «високий» цвинтар на горі, куди «переселиться» село, він у тінях із минулого, у колядках про «тріє царі». Усі згадки про рід наче вималювані чіткими похмурими фарбами. Він у хаті, що «в світінні яблучних лампад» задумано біліє на горі. Він є символом дерева – древа роду, що перетворюється на українське село: «*І вічне дерево добра і зла -/Лише початок родового древа/ І космос українського села...*» (Кремінь Д., 2021, с. 197).

Серед великого роду в поета виділяється Мати – проста селянка, яка покорає чесністю та щирістю. Саме чесність возносить її по смерті на небеса. **Архетип матері** – одна з найдавніших загальнолюдських універсалій, якій підпорядковується вся моральна парадигма людства та особистості, яка виражає зв'язок із рідною землею. Мати у Дмитра Кременя – символ чистоти, отчої землі – дідизни, «правдивої» печалі, критерій «правильності» життєвого поступу, передчуття звіту перед родом, саме тому поруч із матір'ю – алюзія білого (снігу чи цвіту): «*Остання пара чистої білизни, І мамина могила у снігах...*» (Кремінь Д., 2011, с. 287).

Для Дмитра Кременя архетип роду – і в глибокій пошані до поетів минулого:

придворного співця Митуси, що дав назву відомому львівському літературному гуртку, сучасного співака поляка Чеслава Немана, а також у не меншій пошані до друзів, серед яких багато знаних та впізнаваних постатей, бо *«та українська доля, як невіста, повінчана на цвинтарній траві»* (Кремінь Д., 2011, с. 254). Так, у вірші *«На Погулянці, у старому Львові...»* згадуємо Грицька Чубая, його дружину Галю, Миколу-Дионізія Матолу. В інших творах – богемний ужгородський художник Ференц Семан (Ічі), у якого *«...говорили про Далі, і про Пікассо і так далі»* (Кремінь Д., 2011, с. 137): *«Туристи. Бітники. Поети – ідуть крізь зоряну югу...»* (Кремінь Д., 2011, с. 138). Цвинтар, цвинтарні плити, білий сніг, що замітає могили – не холодні й жахливі речі, а речі священні, світлі, це клапті неба на землі.

Головними образами, через які «промовляє» архетип Роду, є рідні, родичі та сім'я. Сім'я для поета – місце спокою та затишку, де люди поєднуються любов'ю. Освітлені любов'ю стають гарними, добрими, творять свій світ за законами гармонії.

Архетипний образ печі в білій хаті – своєрідний український світ: *«І погасла ніч у білій хаті, А палає хата на зорі, Явлена Тарасу в казематі, / А пропала в ранчо на Дніпрі...»* (Кремінь Д., 2011, с. 178). Поет укотре використовує архетип у нетиповій дихотомії «реальне – уявне»: те, що зникає в реальності, здатне вічно жити в уяві. Вогонь наче переселяється з реальності в уяву, щоб «підсвітити» вкрай важливе: вся українська хата світиться неземним вогнем, однак в умовах панування бездуховності, сліпого наслідування чужого хата як гармонійне співіснування українця з природою раптом зникає.

Архетип саду близький до архетипу роду. Це праглибинний образ праці всього життя людини, традиція і культура від предків, навіть понівечена в часи радянщини, не випадково синонімом саду в творах поета виступає евфемізм «український рай»: *«Де ти згинув, український раю? / Вже осінні яблука збираю, /*

А в країні все не до ладу» (Кремінь Д., 2021). У пізніх творах архетипність саду ще більш відчутна: *«А дець у горах батьків сад росте, / Цвіте і відцвітає сад у горах»* (Кремінь Д., 2021, с. 201); або: *«Колись і ми прийдем у вічний сад»* (Кремінь Д., 2021, с. 201). Як зазначає Ю. І. Ковалів, у поезії Дмитра Кременя «втрата символіки саду обертається втратою смислу життя» (Ковалів Ю. І., 2003, с. 13), коли в порубаних гілках дерев вимальовується «на тарілці відрубана голова», однак сад не німий, він говорить, як голова старозавітного Іоанна, устами правди проти руйнівників. У саду живе вічна «пісня пісень», яка відроджується знову щороку весняним пагоном. Сад – багатопластовий символ-образ, це і космос української культури та землі, і космос філософії та християнства, і концепт неба на землі, не випадково він через птахів та вирій пов'язаний із раєм.

Архетип Дому в поезії Дмитро Кремінь утілює через зображення біленої, аж сяючої під сонцем хати (*«сяє біла хата, біла хата»* (Кремінь Д., 2011, с. 185), саду та городу як прообразу рідного краю, «малої» та «великої» Батьківщини. У поета наче дві домівки – ольвійська, із Кінбурнською косою, і карпатська, у горах, яка пахне гірськими стежками: *«Окраєць кукурудзяного хліба, / Шматочок сала, пляшка молока... / Та ще висока дідова колиба, / Та ще ріка з урочищем Ріка»* (Кремінь Д., 2021, с. 201). Удома все чесне, усе чисте і просте, тут можна довіритись кожній речі, вона несе в собі відсвіт пращурів, батьків і дитинства ліричного героя.

Архетип храму, з одного боку, це одвічне прагнення людини до духовного, до єднання з Небом, а також багато в чому це архетип суто християнський завдяки описаному в Новому Завіті вигнанню торговців із храму, у ньому просвічує одвічна онтологічна дилема поступки духовного перед матеріальним: *«Лірників і вірників із храму / Вигнали – і в храмі несть душі, / І багато храмів тут і краму, Барииі тут ділять – торгаши!»* (Кремінь Д., 2011, с. 177). Храм – це духовний світ людини, який вона

вибудовує все своє життя, який її вибудовують предки засобами архетипів та ціннісних орієнтирів: «*І голоси зривають півчі / У храмі з банями без стін. / Високі храми, півчі й зодчі, / барочні фрески на стіні... / А синє небо впало в очі, / Мов храм розтерзаний, мені*» (Кремінь Д., 2011, с. 176). Особливість лірики Дмитра Кременя – розсування образних меж етнічного сприйняття, оте вибудовування мови нації, про яку говорить Т. С. Еліот.

У храмі зберігається пам'ять – фрески, якими новітні покоління не вміють дорожити: «...у храмі проступають фрески / На варварами біленій стіні» (Кремінь Д., 2011, с. 179).

Архетип розквітлої долини («Той умер, той воскрес, той на службі обличив...») (Кремінь Д., 2011, с. 22) – своєрідне відтворення життя в символах: воно як течія між берегами, Долина Нарцисів – любов і прекрасне в житті, що швидко минає, і оберігати її потрібно від паломництва чужих (про це плаче-кричить розтоптаний нарцис у Долині Нарцисів). Символ білого кольору як невинності, молодості, туманної невизначеності також архетипний.

Архетип квітки – ромашки, нарцису – енергетика ніжності, беззахисної краси та чистоти, що поєднується з білим кольором та його семантикою; чорнобривець – простота та специфічна краса українок та українців, що зрощені невибагливими людьми праці, що пахнуть рідним домом; кульбаба – тінь нетривалості, скороминущості краси й гармонії, слабкості людини перед усесильним вітром часу.

Привертає увагу той факт, що прості польові квіти, наприклад, кульбабки в поетичному слові Д. Кременя віддають гірчинкою, як влучно підмітила Л. А. Назаренко, «...у християнстві інше символічне значення цих квітів – горе», тому їхня краса і яскравість кольору пов'язані з гіркотою (Назаренко Л. А., 2018, с. 319). Це не єдиний випадок, коли крізь символ етнічного у творі Д. Кременя пробивається християнське чи навпаки – імовірніше бачимо в цьому

особливість індивідуального світосприймання, у якому тісно переплетено християнські та етнічні архетипні уявлення, що властиво людині нашого часу з її складним духовним світом. Подекуди через архетипне сплетіння «проглядає» історія, і така тріада творить неповторний поліфонізм поетового слова.

Архетип Слова автор розкриває через вічні образи нашої літератури, на його основі народжується складна алюзія, скажімо, у вірші «Повернення буй-тура» – це образи митця і його творіння. Власну творчість поет убачає «золотим письменом», що розвіюється в часі, як цвіт кульбаби («Літопис кульбаби»): «*І летить, і згорає за вітром / І моє золоте письмо*» (Кремінь Д., 2011, с. 69). Слово – це Бог, а поет – той, ким Бог промовляє: «*Не я пишу – це мною пише Бог*» (Кремінь Д., 2011, с. 92). Усе, що величне та вартісне в житті, перетікає в слово, воно духовна скарбниця народу, пам'ять поколінь; слово сакральне: «*Пом'янім найсвятіше, / Все – у слові святім*» (Кремінь Д., 2011, с. 95).

Слово – найвеличніша з гармоній, а поезія – музика, що означається словом, вона є скрізь і в усьому, тільки не кожен здатен її почути. Музика навіть після смерті виникає в потойбіччі. Поезія-музика – головний акцент буття поета чи майстра, призма, через яку сприймаємо дійсність, ба навіть смерть: «*У балаганні літ із музики й туманів / Я все-таки витримую акцент. / І все мені болить прощальний хор циганів / І рідний український сантимент. / А що мені за тим? Снігів клавіатура...*» («Повітряний тестамент» (Кремінь Д., 2011, с. 74).

Архетип колиски – глибоке дитинство, що пахне смерековим деревом, яблуневим цвітом, білими снігами, ввижається вишитим обрусом чи завіяним білими снігами високим Куком (Кук – вершина Боржавського хребта в Карпатах, найвища гора в околиці села Суха, де народився Д. Кремінь): «*А та колиска смерекова / Днесь увижається мені...*» (Кремінь Д., 2021, с. 189). Ухід у браму життя звучить скрипом колиски, не випадково колиска літає між небом і

землею, а її скрип зливається з рідною говіркою: «Суханська мова смерекова / І колискова пісня та, / Як наша доля присмеркова, / Мені з Інету доліта» (Кремінь Д., 2021, с. 189). Поруч із колискою – музика, яку «старий циган на скрипці грає про наше щастя і жалі» (Кремінь Д., 2021, с. 189). У цьому архетипові стільки рідного, закарпатського: перегук із відомим романом І. Чендея «Скрип колиски» (із І. Чендеєм, як відомо, Д. Кремінь приятелював), ексклюзивна гра на скрипці ужгородських циганів. Циган – провісник долі: як заграє, так і складеться далі. Доля людини в архетипному сприйнятті – свічка на вітрі. **Архетип свічі** – символ скороминущого земного життя людини. «Свіча палає на вітрах епох» (Кремінь Д., 2011, с. 92). Це глибинний символ світла – краплі від великого вогню, яку дарує людині Бог тільки раз.

На думку Н. Фрая, «...вода належить до світу існування, який стоїть нижче від людського життя, тобто до стану хаосу або розчинення... Тому душа часто представлена як така, що переправляється через воду або тоне в ній у момент смерті» (Фрай Н., 2001, с. 155). Вода – це й річка, і криниця, і роса на траві, вона змиває кров і сліди, тому в ній багато таємниць. **Архетип річки** в Д. Кременя – плин часу як буття («Оплакую молодість – де її слід? / А слід у ріці, що перейдена вброд» (Кремінь Д., 2011, с. 184). Перейти річку вброд – відбути своєрідний ритуал хрещення, очиститися, згасити в собі вогонь – і стати «земним», таким, як усі.

Інколи архетипний образ починається з відомого в історії вислову, який поет переосмислює по-своєму, наче пропускає крізь призму свого життєвого досвіду, як-от: «А ріку перейти – то уже Рубікон» (Кремінь Д., 2011, с. 195). Саме в розвитку стереотипу архетипного бачення, в наданні йому нових змістових навантажень, на нашу думку, і сховано силу індивідуального стилю поета Д. Кременя. Ці нові змістові пласти «прориваються» з культури та історії, у них зблискують відомі артефакти (Ру-

бікон, Митуса, буй-тур). Багатовимірність слова Д. Кременя по-своєму відзначав чи не кожен дослідник. Так, Ю. І. Ковалів зазначає, що поетові твори з погляду змісту тяжіють до «стереоскопічної структури, набувають вигляду історіософічної моделі» (Ковалів Ю. І., 2003, с. 14). І в цій моделі вагомим символом є місто.

Архетип міста в поезії Дмитра Кременя – місце культури та творчості, самостворення та самореалізації, нарешті, авансцена для поетів та поезії, де панує музика як світова досконалість. Це шлях до слави, як-от у творі «Одіссеї у пустелі»: «Місто – ставало трамвайним дзвінком. / Щебетом пташки до нас озивалось. / Місто Поезії, / Ти нам являлось / Із дароносним лавровим вінком» (Кремінь Д., 2011, с. 64). Місто не протистоїть людині розумній, людині культурній – воно її природна стихія, яка гармонійно співіснує з селом та дикою природою. Це один із полюсів дихотомії: «місто – первозданна природа», що відіграє у бутті свою важливу роль.

За гороскопом, Україна – тілець, символіка образу бика, особливо в дикій природі, веде нас ще в часи аріїв. **Архетип звіра** («Повернення буй-тура» (Кремінь Д., 2011, с. 35) – наперед задана доля народові України, якому випало йти до мети навіть пораненим, «кривавий слід лишивши за собою». Поет наче передбачив те, що відбувається з нами нині, у часи російсько-української війни, бо ж буй-тур – «віщий знак невмерлої свободи». Слово не випадкове, це «золоте письмено», що задає, накреслює долю цілому народові: «Є у свободи вибір – і на смерть іти, / Коли така ця доля занпацена, / Коли встають з могил і кам'яні хрести / Супроти смороду хліва й хлібів здомашнення» (Кремінь Д., 2011, с. 35).

Буй-тур існував і помер не просто так – він утвердив у наших предків дух свободи, поєднав земне з божественним, нарешті, виконав високе, сакральне призначення в національній історії та культурі – це наче акт жертвоприношення предкам, язичницьким богам, заповідній свободі, адже волелюбність – одна з

головних ментальних рис українців – нащадків козаків та опришків: «*Ви чуєте? – і нас позвав на небесі / Буй-тур ієрихонською трубою*» (Кремінь Д., 2011).

Засобом символу тура (вимерлої тварини, що в давнину населяла простори

України) поет вибудовує передбачення: українці здолають ворога як усесвітнє зло, стануть героями в борні честі, вознесуться на небеса, по-іншому й бути не може, коли в твоїй крові тече кров предківської слави.

*Повернення буй-тура!
Геральдичний знак,
І віщий знак невмерлої свободи.
Нам воскресати – так,
І повертатись – так,
Де ще зірки горять і плачуть тихі води,
І троекратно впасти у росі,
Кривавий слід лишивши за собою...*

(Кремінь Д., 2011, с. 35).

Трикрайність дії, перифраз «тихі води» – нитка Аріадни в доісторичні глибини, у «сутінь» народної пам'яті. Картина, що вималював поет, дуже чітка, у ній немає зайвого слова – і її енергетичність надзвичайна.

У поезії «Міленіум» знов вириває з глибин колективної пам'яті буй-тур в оточенні схожих за долею родичів: «*І плаче зацькований мамонт, / І вбитий буй-тур і бізон*» (Кремінь Д., 2011, с. 72). Тут знову відбувається розширення образу буй-тура до символу давнього, перевіреного досвідом тисячолітнього існування народу, знака гороскопу – тільця, що є знаком України, алюзія на прадавні писемні пам'ятки, зокрема «Слово про Ігорів похід», перекази та легенди, забуті в наш час, які, віримо, поет «висвічує» власною інтуїцією. І це не просто поетична гра: інколи архетип рятує – тоді, коли світ утрачає рівновагу, коли людина вбиває собі подібну, і є потреба у відновленні гармонії: «*Що там не кажуть, а кров – червона, / Море – Чорне. А життя – не мед*» («Неевклідова геометрія»: Кремінь Д., 2011, с. 71).

Архетипна дихотомія «мисливець – жертва» – основа філософської поезії «Полювання на дикого вепра». Інстинкт самозбереження здатен виявити в людині первісного звіра чи мисливця: «*Переможці – стрілець і собака...*» (Кремінь Д., 2011, с. 284). Однак в іншій ситуації, у суспільстві, той, хто убив дикого вепра, сам стає жертвою, його

доля схожа на долю вбитої ним тварини і йому суджена участь дикого вепра, впольованого з тваринною радістю колись ним, бо коло замкнене, зло породжує зло, а людину тільки втягнуто поза її волю в цей дикий тан («*Кожен з нас – і мисливець, і жертва*») (Кремінь Д., 2011, с. 285).

Дихотомію «Небо-Земля» як основу національної світобудови та християнського бачення спостерігаємо в усій творчості Дмитра Кременя, вона є чи не основною в його поетичному світі. «*Небо і земля нині торжествують! Ангели, люди весело празнують!*» – прадавня колядка, яку, вочевидь, не раз співав і Дмитрик у гірському селі на Іршавщині. Так само Небо і Земля як два онтологічні полюси наявні в багатьох творах поета. Наприклад, у медитаційній ліричній поезії «З України»: «*– Учителю, хто ми? / Дівча з золотими крильми... / А дід-чорно-книжник: – Відомо, / Богове вrekli нас людьми. / Ми люде й богове, ми велетні й гноми...*» (Кремінь Д., 2011, с. 59).

Не випадково Конфуцій уважав, що найвище знання – вроджене. Інтуїтивне сприйняття світу виривається в час натхнення через енергетичні колодязі-архетипи з глибин несвідомого у митця, дивуючи своєю чуттєвою правдивістю. Символіка кольору у творах Д. Кременя теж архетипна (білий колір – колір незвіданості, туманного далекого («*білий світ – наче біла хата*») (Кремінь Д., 2011, с. 186), а також – символ вічності, зими, смерті чи савану

(«А зима тут заявиться біла, забіліє на білому вілла» (Кремінь Д., 2011, с. 97), символ вічності бачимо й у білих губах Сиваша («І ледь шепоче білими губами / У Сиваші солоному вода» (Кремінь Д., 2011, с. 181). Біле – понад усе, ним промовляє Небо: не випадково «... над корогви і над транспаранти / Біла акація руки звела» (Кремінь Д., 2011, с. 66).

Зелений колір – колір життя, як, до речі, в народнопоетичній творчості всіх без винятку європейців («Леліє легеньку травинку вітрець, / Де луг смарагдовий, трава смарагдова...» (Кремінь Д., 2011, с. 194)), а також – архетипно – загадка підсвідомих глибин («Чому ж мені сяють в сльозах кризь літа / Ці очі зелені?» (Кремінь Д., 2011, с. 92).

Кольорова характеристика явищ та образів у творах Д. Кременя часто недекларативно передає вогонь, що робить світ навколо незвичним, небуденним – золотим. Така семантика наявна й у народних казках, коли, наприклад, золоте яблуко, золотий перстень наділені особливими чарами, на противагу означенню «жовтий» (хворобливий, буденний, сухий, нецікавий). От, наприклад, як це виявляється хоча б у вірші «Голови старі – сухе бадилля...»: «сяє біла хата, біла хата» (Кремінь Д., 2011, с. 185), «ти ідеш – і під ногами золото / сяє у травиці до колін», «сад, який од сонця заяснів» і т. д. Сяйво на землі – від Бога, від Неба: «І сяйво йде із світлових століть, / Немов небесні корогви і стяги» (Кремінь Д., 2011, с. 181).

Дороге в житті – золоте. Золоте – своєрідний маркер, що виділяє щось вартісне, як зерно серед половини. У поезії Д. Кременя – це рідна Україна, Україна з праісторією – Ольвія, це пам'ять як досвід – твій і предків, це духовні глибини, сім'я, вибудована на любові, а також дні молодості й щастя – центр індивідуальної картини буття: «Без золота Ольвія тут золота» (Кремінь Д., 2011, с. 92); «Там десь року старого / Золотий сувенір» (Кремінь Д., 2011, с. 94); «Сяють бані на церкві / Золоті, золоті» (Кремінь Д., 2011, с. 96), «Обійму, розцілюю, і знов обійму / Золоту мою сонячну жінку»

(Кремінь Д., 2011, с. 192); «А погладиш дитя по голівці – / То й дитя золоте-золоте» (Кремінь Д., 2011, с. 197); «Але шкода землі – дорогої, / Золоті – на ярмарку літ» (Кремінь Д., 2011, с. 199); «Там ми ходили, побравшись за руки, / І не губились у днях золотих» (Кремінь Д., 2011, с. 64). Золоте – це також уявне, нереальне, однак бажане, як у вірші «З України», мотив якого – пошук людини й народу свого призначення і місця в історії та просторі: «Стоїть моя доля край поля і б'є золотими крильми...» (Кремінь Д., 2011, с. 60).

Походження архетипу вогню як вияв у пам'яті акту жертвоприношення визначає Н. Фрай і прив'язує його до біблійних мотивів (Фрай Н., 2001, с. 154). На нашу думку, зародження цього образу як згустку внутрішньої енергії слід шукати в ще більш ранньому історичному періоді – у прирученні вогню людиною, у вогнепоклонстві слов'ян-язичників тощо. Отже, *золоте* у творчості Д. Кременя – сонячний промінь, що протинає пільму багатьох поколінь, струна, якою бринить щастя.

Чорний – колір смутку, горя, журби. Таке його значення і в народному уявленні, і в християнстві, звідки й перейшло воно в лірику поета. «А коли допишеться сторінка, / Перейде печаль у ці рядки, / Прийде на причал у чорнім жінка...» (Кремінь Д., 2011, с. 92). Чорне – це й щось безкінечно холодне, космічне, без людського тепла, його суть закрита: «І несе в чорну ніч астероїд...» (Кремінь Д., 2011, с. 93), «Летить моя зоря і креслить чорне коло, прощальне, як димок од сигарет» (Кремінь Д., 2011, с. 75). Однак чорне не позбавлене якоїсь болючої краси, без нього життя, як мамина вишивка, неповноцінне, тому навіть по смерті «музика стріне в юдолі пречорній» (Кремінь Д., 2011, с. 65).

Блакитний – колір надії, а також колір творчості, присутність неба на землі, наближеність до Бога. А ще – щось серединне між полюсами чорного та білого. В архетипно поліфонічному творі «Хоральна меса пам'яті художника Ференца Семана» (музикальному не

тільки через назву, а й через архетипне наповнення форми; кольоровому – через архетипне «промовляння» кольору як засобу відтворення світу в мистецькому творі) Д. Кремень передає креативне бачення самотності людини-творця та її самовіддачу й беззахисність, намагається образно пояснити творчість у житті художника через дихотомію «митець – звичайна смертна людина»: «*Він малював блакитну пташку. / Але тепер за ним заплаче лиш чорний ворон на снігу. / А ми із милою йдемо. Наш світ блакитний і безхмарний...*» (Кремень Д., 2011, с. 138).

Висновок. У процесі аналізу поетичної творчості Д. Кременя визначено, що: 1) головними архетипами-символами в його поезії є Рід та Мати, Хата, Сад, Дерево, Колиска, Вода, Свіча, Храм, Музика, Розквітла Долина, Квітка; архетипними є кольорові характеристики та дихотомії «Небо-Земля», «мисливець-жертва», «темінь-світло» тощо; етнічні архетипні увлєння переплітаються з християнськими та культурними символами-архетипами, пластами історії, що й утворює специфіку поетового слова як інструментарію формування моральних, культурних та естетичних цінностей сучасної людини; 2) було також виявлено, що архетипи колективного несвідомого є

домінантами, які оприявнюють національну ідентичність автора на текстуальному рівні і наче пробуджують, активізують закладене природою в підсвідомості його читачів, а відтак здатні формувати їх у душі стереотипів національної ідентичності, водночас спираючись на християнські моральні цінності, ідеї гуманізму, притаманні нашій дійсності символи. Це дозволяє стверджувати, що енергетичні утворення архетипів колективного несвідомого в поетичних творах Д. Кременя – потенційна матриця формування національної свідомості та етнічної ментальності, досконала образна форма, яка, за висловом В. Сухомлинського, здатна дивувати та цікавити, запустити в дію виховний ідеал на основі національних та християнських цінностей.

Перспективи досліджень. Уважаємо, що дослідження архетипної структури образного світу Д. Кременя у майбутньому потребує докладнішого розгляду із застосуванням компаративного методу, зокрема через порівняння з архетипними образами видатних національних творинь (фольклору, поезії Т. Шевченка, В. Голобородька, І. Калинця, Ліни Костенко, П. Скунця та ін.), бо саме так можна знайти відповідь на питання про силу слова митця національного рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базилевський В. О. Мінерал поезії / В. О. Базилевський // У кн.: Кремень Д. Замурована музика: лірика, симфонії, поеми / Дмитро Кремень; передм. В. О. Базилевського. – К. : Ярославів Вал, 2011. – С. 3–9.
2. Бех І. Д. Духовно-ціннісне переживання навчального матеріалу: сутність та виховна роль / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2013, № 1. – С. 63–64.
3. Клочек Г. Д. Оптимальна організація літературного твору як чинник його художності / Г. Д. Клочек // Наукові записки Кіровоградського ДПУ ім. В. Винниченка. Філологічні науки (літературознавство). Вип. 94. – Кіровоград, 2011. – С. 16–25.
4. Ковалів Ю. І. Літописна історіософія Дмитра Кременя / Ковалів Ю. І. // У кн.: Кремень Дмитро. Літопис. Вибране. – Миколаїв : Можливості Кіммерії, 2003. – С. 5–16.
5. Кононенко В. І. Інтеграція гуманітарної науки й освіти в процесах державотворення / В. І. Кононенко // Педагогіка і психологія. – 2016, № 2. – С. 49–56.
6. Кремень Д. Замурована музика: лірика, симфонії, поеми / Дмитро Кремень; передм. В. О. Базилевського. – К. : Ярославів Вал, 2011. – 368 с.
7. Кремень Д. З днів шалених: Книга ранньої лірики та віршів «закарпатського циклу» / Дмитро Кремень; передм. Т. Д. Кременя, співупорядники: Т. Д. Кремень,

І. М. Ребрик, Н. Й. Ребрик. – Миколаїв : Іліон, 2021. – 300 с.

8. Кремень Т. Д. Поетика ранньої лірики Дмитра Кременя / Т. Д. Кремень // У кн. : Кремень Дмитро. 3 днів шалених : Книга ранньої лірики та віршів «закарпатського циклу». – Миколаїв : Іліон, 2021. – С. 3–22.

9. Лактіонова Г. М. Виховання в епоху глобалізації: нові можливості, нові ризики / Г. М. Лактіонова // Шлях освіти. – 2005. – № 4. – С. 2–6.

10. Назаренко Л. А. Специфіка реалізації світоглядних позицій Д. Кременя в збірці «Елегія троянського вина»: до питання вивчення літератури рідного краю в старших класах / Назаренко Л. А. // «Молодий вчений», № 6 (58) червень, 2018 р. – С. 318–321. Режим доступу: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4392>

11. Педагогічна енциклопедія Закарпаття. Том II. – Ужгород : Карпати, 2022. – С. 46.

12. Фрай Н. Архетипний аналіз: теорія мітів / Н. Фрай // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [під заг. ред. М. Зубрицької]. – [2-е вид., доп.]. – Львів : Літопис, 2001. – С. 142–172.

13. Ходанич Л. П. Виховні константи дитячої літератури: спроба систематизації / Л. П. Ходанич // The System of Management and Peculiarities of Continuous Professional Development of Pedagogues in Conditions of a multicultural Environment and European Integration / monograph. Opole. The Academy of Management and Administration in Opole, 2020. С. 51–58.

14. Юнг К. Г. Психологія та поезія / К. Г. Юнг // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [під заг. ред. М. Зубрицької]. – [2-е вид., доп.]. – Львів : Літопис, 2001. – С. 119–138.

DMYTRO KREMIN'S POETIC PEDAGOGY FROM THE PERSPECTIVE OF ARCHETYPAL WORLDVIEW

Khodanych Lidia,

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Theory and Methodology
of Vocational Education and innovative technologies of the
Transcarpathian In-Servise Teachers Training Institute
A. Voloshina street, 35, 88000, Uzhhorod, Ukraine
Khodanich@ukr.net*

The article is devoted to the problem of forming the spiritual world of an individual through poetry. Based on the theory of archetypes by K.G. Jung and N. Fry, as well as the ideas of V. Sukhomlynskyi, Sh. Amonashvili, I. Bekh, and others about spirituality in the processes of human development, especially the «idea of ethical spiritualization of educational material» by I. Bekh, an attempt was made to create a holistic system of spiritual knowledge through poetry. The author outlines the archetypes of the collective unconscious, which are used by the poet as energy formations capable of influencing the reader and creating an active matrix for the formation of national consciousness and ethnic mentality. For this purpose, an analysis of poetry from different years was carried out based on the concept of the optimal organization of a literary work. Emphasis is placed on color semantics and cognitive dichotomies. The peculiarities of the development of the figurative system based on archetypal perception in the works of D. Kremin as a specificity of his creative style and a way of developing cultural layers in the consciousness of modern man are revealed.

It is studied how the poet develops established stereotypes of collective perception,

«building up» the nuances of connections with a new, individual vision. In the process of analyzing D. Kremin's poetic work, it was found that the archetypes of the collective unconscious, together with the educational constants, are dominant, revealing the national specificity of the artistic word and the onto- and phylogenetic identity at the textual level, performing an educational function through poetic pedagogy.

In the process of analyzing D. Kremin's poetic work, it was found that the archetypes of the collective unconscious are the dominants that reveal the national identity of the author in his works at the textual level and, as it were, awaken and activate what is inherent in the individual's subconscious by nature, and based on that, set the vector of development, i.e., shape the reader in the spirit of stereotypes of national identity, while at the same time relying on Christian moral values and ideas of humanism inherent in our culture.

Energetic formations of archetypes of the collective unconscious in D. Kremin's poetic works are the potential matrix for the formation of national consciousness and ethnic mentality, the perfect figurative form of which, according to V. Sukhomlynskyi, is able to surprise and interest.

Keywords: archetypes of the collective unconscious; Dmytro Kremin's poetry; educational potential; poetic pedagogy.

REFERENCES

1. Bazylevskyi, V. O. (2011). Mineral poezii [The mineral of poetry]. In *Kremin D. Zamurovana muzyka: liryka, symfonii, poemy*. K.: Yaroslaviv Val (ukr).
2. Bekh, I. D. (2013). Dukhovno-tsinnisne perezhyvannia navchalnoho materialu: sutnist ta vykhovna rol [Spiritual and valuable experience of educational material: essence and educational role]. *Pedahohika i psykholohiia*, 1, 63–64 (ukr).
3. Frai, N. (2001). Arkhetypnyi analiz: teoriia mitiv [Archetypal analysis: theory of myths]. In *Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st.* (Ed. M. Zubrytska). Lviv: Litopys, 142–172 (ukr).
4. Khodanych, L. P. (2020). Vykhovni konstanty dytyachoyi literatury: sprobha systematyzatsiyi [Educational constants of children's literature: an attempt at systematization] / The System of Management and Peculiarities of Continuous Professional Development of Pedagogues in Cjnditions of a multicultural Environment and European Integration/ monograph. Opole. The Academy of Management and Administration in Opole. S. 51–58 (ukr).
5. Klochek, H. D. (2011). Optymalna orhanizatsiia literaturnoho tvoru yak chynnyk yoho khudozhnosti [The optimal organization of a literary work as a factor of its artistry]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho DPU im. V. Vynnychenka. Filolohichni nauky (literaturoznavstvo)*. Vyp. 94, 16–25. Kirovohrad (ukr).
6. Kononenko, V. I. (2016). Intehratsiia humanitarnoi nauky y osvity v protsesakh derzhavotvorennia [Integration of humanitarian science and education in the processes of state formation]. *Pedahohika i psykholohiia*, 2, 49–56 (ukr).
7. Kovaliv, Yu. I. (2003). Litopysna istoriosofiia Dmytra Kremenia [Chronicle historiosophy of Dmytro Kremin]. In *Kremin Dmytro. Litopys. Vybrane*. Mykolaiv: Mozhlyvosti Kimmerii, 5–16 (ukr).
8. Kremin, D. (2011). *Zamurovana muzyka: liryka, symfonii, poemy* [Walled music: lyrics, symphonies, poems]. K.: Yaroslaviv Val (ukr).
9. Kremin, D. (2021). *Z dniv shalenykh: Knyha rannoi liryky ta virshiv «zakarpatskoho tsyklu»* [From the days of the crazy: Book of early lyrics and poems of the «Transcarpathian cycle»]. Mykolaiv: Iliion (ukr).
10. Kremin, T. D. (2021). Poetyka rannoi liryky Dmytra Kremenia [Poetics of Dmytro Kremin's early lyrics]. In *Kremin Dmytro. Z dniv shalenykh: Knyha rannoi liryky ta virshiv «zakarpatskoho tsyklu»*. Mykolaiv: Iliion, 3–22 (ukr).

11. Laktionova, H. M. (2005). Vykhovannia v epokhu hlobalizatsii: novi mozhyvosti, novi ryzyky [Education in the era of globalization: new opportunities, new risks]. *Shliakh osvity*, 4, 2–6 (ukr).

12. Nazarenko, L. A. (2018). Spetsyfika realizatsii svitohliadnykh pozytsii D. Kremenia v zbirtsi «Elehiiia troianskoho vyna»: do pytannia vyvchennia literatury ridnoho kraiu v starshykh klasakh [The specifics of D. Kremin's worldview implementation in the collection «Elegy of Trojan Wine»: on the issue of studying the literature of the native region in senior classes]. «Molodyi vchenyi», 6 (58) cherven, 318–321. Retrieved from: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4392> (ukr).

13. *Pedahohichna entsyklopediia Zakarpattia* (2022). [Pedagogical encyclopedia of Transcarpathia] Tom II (ukr).

14. Yunh, K. H. (2001). Psykholohiia ta poeziia [Psychology and poetry]. In *Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st.* (Ed. M. Zubrytska). Lviv: Litopys, 119–138 (ukr).